

RAŞİT TAHSİN'İN BERLİN'DE YAPILAN IV. ULUSLARARASI AKLIYE VE ASABIYE KONGRESİNDE SUNDUĞU BİLDİRİ

Dr. Zuhal ÖZAYDIN*

ÖZET

Ülkemizde akliye ve asabiye şubelerinin kurucusu olup Almaya'da psikiyatri ihtisası yapan Raşit Tahsin (1870-1936) 2-8 Ekim 1910 tarihlerinden Berlin'de yapılan Akliye ve Asabiye Kongresi (Terfi ve Ahval-i Mecanin-Terakkiyat-ı Tedavi-i Emraz-ı Akliye ve Asabiye)'ne Osmanlı delegesi olarak katılmıştır. Başkan Moly'nin açtığı Uluslararası Kongre Meclis sarayında yapılmıştır.

SUMMARY

R. Tahsin who is the founder of psychiatry in our country, participated in the 4.th. International Psychiatry Congress In Berlin In 1910 as the Ottoman delegate. R. Tahsin emphasized the incidence of mental diseases in our country in the report he presented in In Berlin.

GİRİŞ

En yaşlı delege olarak Kongre'nin ilk konuşmasını yapan İtalyan delegesi medeniyet ve akıl hastalıkları arasındaki ilişkiyi ele alarak şark ülkelerinde ve özellikle Osmanlı Devleti'nde akıl hastalığının az oluşunu, bu ülkelerin medeniyette geri kalmış olmalarına bağlamış ve dinlerinin hastalığı tedavi konusunda bir engel oluşturduğu iddiasında bulunmuş ayrıca yine bu ülkelerde akıl hastalarının durumunun çok kötü olup hekimler tarafından tedavi edilmeyip hapsedilerde barındırıldıklarını ileri sürmüştür. İtalyan delegesinin bu yorum ve ithamlarına Rus delegesi ile birlikte Kraepelin ve R.Tahsin itiraz etmişlerdir. Raşit Tahsin verdiği cevapta; kâinata hiçbir dinin İslâmiyet kadar hür olmadığını, İslâmiyette önce işin sonra diyanetin ifa edildiğini, temizliği Avrupalıların Müslümanları taklid ederek öğrendiğini ve hamamlar yaptırdığını, tababetin yine Avrupalılar tarafından Müslümanlardan alındığını belirtmiştir. Akıl hastalarına gösterilen ihtimamı işe şöyle ifade etmiştir: "Osmanlı Devleti'nde Akıl hastalarına şefkatle, hastanelerde hekimler tarafından bakılmıştır. Padişah Yıldırım Bayezit Bursa'da 500 sene önce bir bimarhâne inşa ettirmiş ve burada akıl hastalarına bakılmıştır. Bunu; bimarhânenin açılışından 30 yıl sonra vefat eden ve Bimarhâne'nin kabristanında medfun bulunan hekim Magfur Hüsnü Bey'in mezar kitabesinden anlıyoruz. Bursa'yı ziyaret edenler lütfen gidip görsünler. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da ve Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafza Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı Bimarhâneler de aynı

amaca hizmet vermektedir." R.Tahsin 15 yıl öncesine kadar Avrupa'da ruhban sınıfı tarafından bakılan akıl hastalarının bizde asırlardan beri hekimlerin kontrolünde olduğunu, İslâm dininin hiçbir zaman bilimin ilerlemesine engel olmadığına da cevap vermiştir: "Avrupalılar öteden beri Ülkemize maske ile bakmaktadırlar. Birçok dertlerimize rağmen bilimde ilerlemiş ülkelerden geri kalmayacak bir şekilde düzenlemeler yapılmaktadır. Bunu Avrupalılar da takdir etmektedirler. Avrupalılar artık hakkımızda taşıdıkları maskeyi çıkarmalıdır." Bizdeki akıl hastalıklarının azlığının sebeplerine şöyle açıklama getirmiştir: "Bizde frengi ve buna bağlı hastalıklar azdır. Ayrıca alkol kullanımına bağlı hastalıklar Avrupa'ya göre yok denecek kadar azdır. Bunu aynen Kraepelin de ifade etti." R. Tahsin, cevabi konuşması sırasında kendisine yapılan iltifat ve alkışların şahsına değil, Milletimize yapıldığını kaydediyor.

A.Maladies Mentales: R. Tahsin bildirisinde bizde akıl hastalıklarının görülme oranlarını ele almıştır. Önce nüfusumuz hakkında bilgi vermektedir. Verdiği sayılar şöyledir:

Avrupa yakasındaki İslâm nüfusu	9.130.200
Asya yakasındaki İslâm nüfusu	13.890.200
Ermeniler	3.470.900
Suriye ve Mezopotamyalılar	4.288.600
Araplar	2.500.000
Trablusgarplılar	1.500.000
Toplam	33.280.900
Mısırlılar	1.287.359
Girdililer	310.200
Sisamlılar	53.454
Hepsinin toplamı	44.189.913

* İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı

R. Tahsin bildirisinde önce Müslümanların Avrupa'lara göre akıl hastalıklarına çok az yakalanmalarının sebeplerini şu şekilde ele almıştır: 1. Frengi ve alkole bağlı hastalıkların azlığı, 2. Sanayi fabrikalarının azlığından dolayı sanayi ile ilgili zehirlenmelerin azlığı, 3. Düşük azlığı, 4. Esrar ve tütün kullanımının Avrupa'ya göre azlığı, (burada, 23 senelik hekimlik ve 15 senelik Fakülte hocalığı sırasında esrar zehirlenmesine rastlamadığını kaydediyor), 5. Aşırı çalışma (harisane çalışma olarak ifade ediyor) ve gece hayatının azlığı, 6. Fikri yorgunluğun Avrupa'ya göre azlığı, 7. Genel hayatın sağlıklı ve temiz oluşu, 8. Genel hayatın karmaşık olmayıp akılcı (adil, hakta-nır) oluşu ve dindarlık.

R. Tahsin bu bilgilerden sonra sırayla psikiyatride görülen hastalıkları ele alıyor:

B. Paralyse Progressive des aliénés: Avrupa'ya oranla bizde az olduğunu belirttiği P generale-nin şehirlerde ve sahil mıntukalarında fazla görüldü-ğü ifade ediyor. Köylerde hayat daha sağlıklı ve dini olduğundan bu hastalık köylerde hemen hemen yok gibidir. Meslek olarak daha çok tüccar, avukat, şair ve filozoflarda ve çoğunlukla zengin kesimde görül-mektedir. R.Tah sin bu hastalığa kadınlarda hiç rast-lamadığını, Gülhâne'deki 10 yıllık öğretim ve klinik çalışması sırasında paralizisi generalinin görülme oran-ının %7 oranında olup hastalığın dört ilâ altı yıl sür-düğünü ve ekstasyon tarzında olduğunu yazmakta-dır.

Paralizi generaleye en çok Rumlar yakalanmakta-dır. Çünkü onlarda frengi ve diğer intan hastalıklar daha çok görülmektedir. Ermenilerde Müslümanların iki katı kadar görülen hastalığa, Musevilerde Müslü-manlar gibi az tesadüf edilmektedir.

C. Alkole bağlı akıl hastalıkları (Déliriume Tremence-Alcolism-Folie et Paralyse alcoli-que): Bildiride Kur'an'ın alkollü içkileri yasaklaması sebebi ile bizde Avrupa'ya göre alkol içiminin ve al-kole bağlı akıl hastalıklarının az olduğu belirtiliyor. Şehirlerde zengin kesimde her ne kadar alkollü içki-yi az miktarda içiliyorsa da kırsal kesimde yaşayan-lar çoğunlukla kullanmıyorlar. R.Tahsin burada, ül-kemizde son zamanlarda gençler arasında bira içimi-nin görülmesinin üzüntü verici olduğunu belirtmek-te ve ülkemizde bu kötü alışkanlıkla mücadele için men-i müskürat cemiyetlerinin kurulduğunu, bunlar-dan Üsküdar ve Kadıköy'ü şubelerinin büyük gayret sarfettiğini, gazete ve diğer yayınların halk için konu ile ayrıntılı yazılar yazdığını belirtmektedir. Ermeni-lerde Müslümanlara oranla üç kat fazla olarak alko-lizm ve alkole bağlı hastalıklar görülmektedir. Rum-larda 40 ilâ 50 oranında alkolizm ve alkole bağlı has-talıklar tesbit edilmektedir. Musevilerde ise Rumlara göre daha azdır.

D. Melancholie-Manie-Folie Circulaire: Bildiri-de kadınların melankoliye adet bitiminde daha çok yakalandığı, erkekler de ise maninin daha fazla oldu-ğu belirtilmektedir. R.Tahsin'in cinnet-i inhifaz (dep-resyon)-ı mani olarak isimlendirdiği hastalığın ço-ğunlukla şarkta, özellikle Araplarda görüldüğünü ve süresinin kısa ve şifa bulur olduğunu fakat nadiren tedavisi mümkün olmayan çeşitlerine rastladığını ifa-de ediyor. Konu ile ilgili Gülhane Kliniğine ait beş yıllık istatistiğin bu hastalık ile ilgili olanını Almanca olarak Viyana'da yayınladığını kaydediyor. Bu hasta-lık Rumlarda Müslümanlar kadar, Musevi ve Ermeni-lerde seyrek olarak görülüyor.

E. Demence précoce-Hébéphrenic-Katato-nie-Demence Paranoique: R.Tahsin'in o yıllarda kullanılan tıp terimi ile ifade ettiği ateh-i şebabi (gençlik bunaması) Müslümanlarda diğer akıl has-talıklarına göre daha azdır. Fakat Kahlbaum'un hebef-reni ve katatonisi az değildir. Ateh-i itisafi (demence paranoique) çok nadirdir. R.Tahsin bu hastalıkla ilgi-li olarak kendi görüşünü "atak ve impulsiv belirti ile başlıyor" diye ileri sürüyor. Hebefreni ve katatoninin 50 nisbetinde beliti bırakmadan şifa bulduğunu be-lirtirken kendi görüşü olarak "Bu hal ateh-i şebabi-yenin (gençlik bunamasının) bir çeşidi olmayıp, bel-ki daha bilemediğimiz, tanımadığımız cinnet-i inhifaz (depresyon)-ı maninin bir çeşidi olsa gerekir ki, bu tecrübe ve düşüncem muhterem hocam Kraepelin'in fikir ve düşüncesine uyuyor demektedir.

E. Delire de Perécution-Paranoia: Ermenilerde diğer topluluklara göre daha az, Araplarda diğer Müslüman topluluklara göre daha çok tesadüf edili-yor.

Maladie Fonctionnelles sans-Lesione:

A. Hystérie (İhtinak-ı Rahm: Rahim Boğulma-sı): Kadınlar bu hastalığa Fransa'da olduğu gibi bizde de fazlaca yakalanırlar. Erkeklerde de rastlanılan bu hastalığa daha çok Çerkes ve Kafkas kadınlarında rastlanıyor. Büyük şehirlerde oturanlarda 8-80 yaş arasında tesadüf edilen hastalık 10-30 yaş arasında dana siktir. Rumlar'da Müslümanlar kadar görülür. Ermenilerde bu hastalık daha az olup Musevilerde Rumlar kadardır.

B. Epilepsie et folie Epileptique: İslâm ve Er-menilerde bu hastalığa nadiren rastlanır. Musevilerde enderdir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa yakasında otu-ranlarda az, Araplarda çok görülür. Rumlarda Alman-larda olduğu gibi siktir. Tedavisi mümkün olmayan doğumsal sara, doğumdan sonra frengiye bağlı ola-rak ortaya çıkan sara, zehirlenme ve tütüne bağlı ola-rak ortaya çıkan sara, aşırı cinselliğe bağlı sara, Jak-son sarası gibi sara çeşitleri olduğu bildiride kayıtlı-dir.

C. Choré et Folie Chorique: R.Tahsin'in eski

tabbi terimle raks hastalığı ve cinnet-i raksiye olarak isimlendirdiği bu hastalık Müslüman, Ermeni ve Rumlarda aynı oranda ve daha çok kadınlarda görülüyor. Görülme yaşı daha çok 10-20 arası olmakla birlikte 50-60 yaş arasında tedavisi mümkün olmayan dört kore hastasına rastladığını yazıyor.

D. Nevrasthénie-M.Beard-Folie Nevrasthénique: Müslümanlarda özellikle erkekler bu hastalığa daha çok yakalanmakla birlikte kadınlarda da nadir değildir. Çocuk ve gençlerde akıl yorgunluğu, aşırı cinsellik, düzensiz hayat, beden zayıflığı, cinsel yetersizlik hastalığa sebep olur. Rumlarda Müslümanlara göre daha çoktur. Ermenilerde Rumlara göre daha azdır. Oran olarak Musevilerde en azdır.

E. Choc, et Chud-Nerneux et Mentale: Ülkemizde fabrikalar Avrupa'ya göre az olmakla birlikte muhtelif dinlerde eşit olarak rastlanır.

F. Debilité, Imbecillité, Idiotie-Crétenisme-Myxodeme: R.Tahsin o yıla kadar İstanbul'da üçü kırsal kesimden Müslüman, beşi Musevi, yedisi Rum, biri Ermeni 16 kreten müşahede ettiğini bildiriyor. Kırsal kesimden iki Ermeni mikzödemli hasta görmüş. Zekâ geriliği büyük şehirlerde daha az, köylerde çok. Ermeni ve Museviler'de Müslümanlara göre daha fazla görülüyor. Osmanlı ülkesinde frengi ve alkolizm daha çok Rumlarda görüldüğü için bu hastalık daha çok Rumlarda görülüyor.

G. Folie Toxique, Folie Malarique et Pellagreuse Morphinisme, Cocainisme Canabisme-Nicotinisme: Malarya'ya bağlı olarak ortaya çıkan cinnet bütün topluluklarda eşit olarak ortaya çıkıyor. Arsenik, kurşun, bakır ve asit karbonik ile zehirlenmelerden ortaya çıkan cinnet Müslümanlarda idger topluluklara göre daha fazladır. R.Tahsin kliniğinde ikisi had, dördü müzmin olmak üzere altı kurşun zehirlenmesi vakasına rastladığını bildiriyor. Cıva zehirlenmesine bağlı akıl hastalıklarına daha çok Ermenilerde rastlanıyor. Diğer zehirlenmeler Rumlarda daha çok. Musevilerde bu tip hastalıklara ender tesadüf ediliyor.

R.Tahsin, pellagradan dolayı ortaya çıkan bir akıl hastalığı vakasına rastladığını belirtirken Mısır'ı ziyareti sırasında gördüğü pellagra cinnetini de anlatıyor: "Bimarhâneye çevrilen Abbasi saraylarından birinde sayıları 1500'ü geçen akıl hastası arasında 200 kadar cinnet-i pellagrayı müşahede ve tedkik ettim. Hastaların çoğu kadındı. Hastalığın gidişatı ve sonu p.generale gibi. Bir müddet sonra da p.generale gibi sonlanıyor."

Bildiride morfin zehirlenmesi ile ilgili olarak şunlar kayıtlı: Ülkemizde son 20-25 yıl içinde morfin zehirlenmesine ender olarak tesadüf edilmektedir. Erkekde çok görülüyor. R.Tahsin yirmi yıl içinde 12 morfin zehirlenmesi vakası müşahede ettiğini, bun-

lardan üçünün tabip, beşinin avukat, birinin papaz birinn siyatikli bir kadın olduğunu kaydediyor.

Afyon zehirlenmelerine ve eskiden olduğu gibi Süleymaniye'deki tiryakiler çarşısı kahvehânelerinde eski afyon yutan ve içenlere pek rastlanmıyor. Meşrutiyetten önce bazı ilaçların satışı şiddetli bir şekilde kontrol altında olmasına rağmen yazar iki afyon zehirlenmesi vakasına tesadüf ettiğini belirtiyor.

Haşış yani esrar zehirlenmesi daha çok Mısır ve Çin'de görülmektedir. Ülkemizde kullanımı nadir olmakla birlikte Tahtakale'de esrar kahvesinde ara sıra açık bir şekilde esrar zehirlenmesi görülmektedir.

Nikotin zehirlenmesi hakkında bildiride şunlar kayıtlıdır: Ülkemizde sigara kullanımı son zamanlarda Avrupa'ya göre azdır. Sebebi ise Reji'nin tütün fiyatlarını arttırması ve tütünün karışık olmasıdır. R.Tahsin burada bir nikotin zehirlenmesi vakasını anlatmaktadır: "Saraylardan birine mensup bir gulam tütün zehirlenmesi ile felc-i umumi-i muhuti-i asaba mübtelâ idi. Kendisi günde 4-5 paket sigara içiyormuş. Her bir sigara on gram ağırlığında idi. Kendisine elektrik tedavisi ve soğuk banyo ile tedavi yapıldı ve şifa buldu."

H. Folie conte Sexuelle: R.Tahsin Rumlarda doğumsal ve kazanılmış meful ve fail sodomilere tesadüf ettiğini, ikinci derecede Acemler ve sonra Musevilerde görüldüğünü, Müslüman olduğu halde bu hastalığa nadir olarak rastlandığını ve kendi müşahadesinde birkaç hastası olduğunu belirtiyor.

Akliye ve Asabiye Tedrisatı: R.Tahsin bildirisinin sonunda kendisinin gördüğü eğitim ve Tıp Fakültesi'ndeki tedrisatı anlatıyor: "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'yi bitirdikten bir süre sonra Osmanlı Hükümeti tarafından o zamana kadar bilinmeyen bu önemli şubenin tahsili için Almanya'ya gönderildim. 1893 yılı başından 1896 yılı Mart'ına kadar zaman zarfında Almanya'nın çeşitli üniversitelerinde özellikle Profesör Joly, Mendel, Haydelberg'de Profesör Kraepelin, Münih'te Profesör Grashy, Leibzig'de Profesör Fackzih'in yanında akliye ve asabiye klinik ve lâboratuvarlarında bilfiil talebe ve muavinlik ve muallim muavinliği yaparak genel ve özel imtihanlarını aliü'l ala derecede vererek ihtisasını tamamladım ve mukaddes vatanıma döndüm. 1896 senesi sonunda Tıbbiye-i Askeriye emraz ve şeririyat-ı akliye ve asabiye (akliye ve asabiye hastalıkları ve kliniği) muavinliğine tayin olundum. Çok büyük zorluklarla iki sene yalnız nazari olarak ve iki sene sonra poliklinik ve dört sene sonra Gülhâne hastanesinde 12-15 yataklı bir klinik açmaya muvaffak oldum. Gülhâne'de haftada iki defa poliklinik ve iki defa klinik dersi talim ve tedris etmekle beraber tüm iç işleri görevleri ve resmi muameleler tarafımdan icra edilmekte idi. Klinikte senede 100 kadar ve poliklinikte 300 kadar

hasta tarafımdan muayene ve tedavi edilmiş ve ülkemizde özellikle Mekteb ve Gülhâne'de gerek akliye ev asabiye kliniği ve gerek teşhis ve tedavi'ü'l kateriki (elektrikle teşhis ve tedavi) dersleri tarafımdan açılmış ve muvafakiyet kazanılmıştır.

Meşrutiyet'in ilânından sonra Mektebimize Haydarpaşa Hastanesine ilâveten klinik tahsis edilmişse de 31 Mart vaasın'dan sonra Haydarpaşa Hastanesi'nin Mektep'le ilişkisi ne yazık ki kesilmiş ve adıma olan Akliye ve Asabiye Kliniği geçen seneye kadar mahru edilmiştir. Haydarpaşa Hastanesi'nde tahsis edilen 1-2-3-4 numaralı koğuşlarda 100'ü geçen sayıda hastanın tedavileri talebelere gösterilerek yapılmıştır.

Geçen yıl Fakülte'de haftada üç defa poliklinik ve konferans tarzında tarafımdan tedrisat yapılmıştır. Bu sene için Fakültemizin dördüncü katında klinik için dört koğuş, üç tecrit hücre ve bir lâboratuvar ve bir muayene odası, banyo dairesi tahsis edilmiş, gerekli malzeme mevcut fenne uygun şekilde elde edilmesine gayret edilmiştir.

Mektebe muallim tayin olduğum 15 sene zarfında 1200'ü geçen sayıda Askeri Tıp talebesi maiyetimde tedris görmüş ve son 10 sene içinde ise 700 kadar ve 200-300 kadar mülki talebeye tedrisatta bulunulmuştur. Son on yıl içinde yanımda sekiz kadar mütehassis ve muavin yetişmiştir. Bular şimdi askeri merkez hastanelerinde vazife görmektedirler.

Kongreden sonra, aldığımız kararla tıp kanunu (adli tıp) dersinin, Avrupa'da olduğu gibi pratik ve teorik olarak tedrisatına başlanacaktır.

Tibbin her şubesi gibi önemli ve elzem olan akliye ve asabiye için Fakülte civarında bir pavyon yapılması kararı alınmıştır. Ülkemizin her hususta olduğu gibi ilerlemiş ülkelerden geri kalmayacağı eserleri ile ispatlanmış olduğundan tıbbın bu şubesinin de noksan kalmaması için şanlı Milletimize ve Devletimize yakışır bir inşaat yapılacağına vicdanen inanıyorum."

Kongre sonunda Raşit Tahsin haberi olmadan Uluslararası 12 daimi delege arasına seçilmiştir.

Kongrenin kapanış konuşmalarını en yaşlı delege olan İtalya delegesi ile en genç delege olan R.Tahsin yapmışlardır.

Kongre sonunda V. Uluslararası Akliye ve Asabiye Kongresi'nin Moskova'da yapılması kararı alınmış ve R.Tahsin 1912 yılında yapılacak bu Kongre'de ülkemizde akliye ve asabiyeye ait tedavi ve istatistiklerini sunacağını Kongre üyelerine bildirmiştir (4).

SONUÇ

Ülkemizde akliye ve asabiye şubelerinin kurucu olan R.Tahsin'in Berlin'de yapılan Uluslararası IV.

Psikiyatri Kongresi'nde verdiği bildiri, ilk uluslararası psikiyatri bildirisi ve Osmanlı Ülkesinde çeşitli din ve ırklarda görülen akıl hastalıklarının görülme oranlarını vermesi bakımından önem taşımaktadır (5).

DİPNOTLAR

1. R. Tahsin: Berlin Emraz-ı Akliye ve Asabiye Kongresi. Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İst., 1326, 39 sayfa.
2. Raşit Tahsin hakkında geniş bilgi için bkz.: E.K. Unat: Müderris Dr. Raşit Tahsin Tuğsavul. 50 Yıl Önce Ölen 8 Büyük Türk Hekimi İçin Anma Töreni Kitabı. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi ve Türk Tıp Tarihi Kurumu yay., İst., 1986., s.: 19-25.
3. Türklere tıbbı ve akıl hastalıklarına verilen önem için bkz: S. Ünver: Manisa'da Dört Asırlık Hafza Sultan Hastanesi Hakkında. Tıp Alemi, aralık 1953, Cilt: 5, Sayı: 26, ayrı bs. S. Ünver: Türkiye'de Eski Ruh Sağlığı Tarihi Üzerine Bir Deneme. Türk Folklor Araştırmaları Dergisinin 1965 tarihli ve 196. Sayısından tıpkı basım, sayfa: 3911-3914. S. Ünver: Türkiye'de Psikiyatri Tarihi Üzerine. İ.Ü. Tıp Fak. Mec. Cilt: 22, Sayı: 4, 1959, s.1198-1215. S. Ünver: Eski Bir Türk Halk Hekimi Karacaahmet ve Delileri Yurdu. İ.Ü.Tıp Tarihi Enstitüsü Yay. 6, 1947. S. Ünver Edirne'nin Tıp Tarihimiz Noktasından Ehemmiyeti. İ.Ü. Yay. No: 777, İst., 1958. S. Ünver: Türk Tıp Tarihinin Evolüsyonu Üzerine (1). Türk Tabipleri Birliği Dergisi, Kongre nüshası, 1957. K.İ. Gürkan: Süleymaniye Darüşşifası. İ.Ü. Tıp Fakültesi El Kitapları: 3, İst., 1965. A. Terzioğlu: Orta Asya, Çin ve Hindistan'da Türk Tababeti ve Hastaneleri. Bifaskop, Yıl: 5, Sayı: 13, Nisan 1984, s.17-22. A. Terzioğlu: Türk İslâm Psikiyatrisinin ve Hastanelerinin Avrupa'ya Tesirleri. Bifaskop, Yıl: 3, Sayı: 8, Eylül 1982, s.20-28. A. Terzioğlu: İbn Sina'nın Tababeti ve Avrupa'ya Tesirleri. İbn Sina'nın Bininci Yılı Armağanı 1984'den ayrı bs. A. Terzioğlu: Ortaçağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri. Belleğin Cilt: XXXIV, Sayı: 133 (Ocak 1970'den ayrı bs.). A.Terzioğlu: Türk İslâm Hastaneli ve Tababetinin Avrupa'da Tıbbî Rönesansa Etkilemesinden Türk Tıbbının Batılılaşmasına. Ciba-Geigi İlaç ve Kimya Ürünleri Sanayii ve Ticaret A.Ş. Yay., İst., 1992. A. Terzioğlu: Selçuklu Hastaneleri ve Avrupa Kültürüne Tesirleri. Türk Tarih Kurumu Yay., XIX. Seri-Sa.4, T.T.K., Ankara, 1972. N. Sarı: Toptaşı Nürbânû Valide Sultan Hastanesi. Türk Tarih Kurumu Yal. VII. Dizi-Sa. 131, Ankara, 1992, s.169-176. İslâm tababetinin Avrupa'yı etkilediğine dair çok sayıda kaynak bibliyografyalarda kayıtlıdır.
4. R.Tahsin'in Moskova'da yapılan V. Uluslararası Akliye ve Asabiye Kongresine gidip gitmediğine dair bilgi edilemedi.
5. Akıl hastalıkları tarihimiz açısından önemi olan R. Taşit Tahsin'in bu bildirisine dikkatimi çeken psikiyatri hekimim Prof. Dr. Selim Özyayın'a teşekkür ederim.